

KERTINĖ
PARAŠTĖ

Šv. Augustino „Išpažintys“ ir subjektyviojo laiko filosofija

UGNIUS TRUMPA

Norėdami geriau suprasti individualaus laiko problematiką, o ypač dabartinę jos padėtį, mes turime atsižvelgti ne tik į filosofinius, bet ir į psichologinius jos sprendimus. Akivaizdu, kad toks būdas turėtų padėti nagrinėti ir palyginti tiek senesnes, tiek naujesnes teorijas, panaudojant psichologijos mokslo teikiama empirinį materialą. Tai padėtų interpretuoti daugelį filosofinių teorijų, liečiančių žmogaus būties klausimus, nušviesti jas naujoje šviesoje ir pilniau išnaudoti jų metodinius bei praktinius pasiekimus.

Savo nagrinėjimui galime panaudoti tokią bendrą žmogiškojo laiko padalijimo sistemą, kuri naudojama kaip mokslinė, nes remiasi daugeliu šių dienų mokslinių tyrinėjimų:

1. Psichinis (sensorinis) lygmuo. Jis remiasi fiziologinių, psichinių bei aplinkos pasikeitimų suvokimu žmogiškojoje samonėje. Tai laikas samonės lygmenyje. Tai ne tik fiziologinių, bet ir psichinės veiklos temporalinių charakteristikų (intuicijų, emocijų, įvaizdžių) suvokimas.

2. Kitas lygmuo, tai jau perėjimas nuo individualaus laiko suvokimo prie jo sudėtingų santykių su kultūriniu laiku. Šis naujasis etapas tiesiogiai siejasi su sociokultūrine individo integracija. Tokiu būdu individo laikas tampa jo būties sudėtingo santykio su visos žmonijos kultūrine būtimi išraiška. Individo integruojantis į kultūrą, kinta ir individualaus laiko pobūdis. Jis tampa iš individualaus subjektyviu.

3. Trečiasis lygmuo – tai egzistencialinė subjektyvi laiko išraiška arba jo charakteris. Lyginant su prieš tai einančiu punktu, tai lyg grįžimas atgal prie subjektyvaus laiko, bet jau kitame lygmenyje. Tai subjektyvaus laiko samprata kultūriniame lygmenyje, kuri parodo visuotinį asmens santykį su sociokultūrine būtimi. Čia laikas tampa ne tik asmeninės būties, bet ir asmens ir visuomenės, asmens ir kultūros santykio išraiška. Tokiu būdu laikas yra ne tik žmogaus santykis su gamta (pasireiškiančioje ir jame pačiame), bet ir su socialiniu bei kultūriniu pasauliu. Taip laikas tampa visuotinė žmogiškosios būties išraiška. Tačiau nuo nepanaikinami prieštaravimai tarp individo ir visuomenės, tarp žmogaus ir gamtos.

Bandydami panagrinėti egzistencialinį subjektyvaus laiko charakterį, kreipėmės į šv. Augustino filosofiją. Šis mąstytojas nors ir nesukūrė išbaigtos laiko teorijos, bet savo giliomis įžvalgomis bei nuosirdžiu pasišventimu tiesos ieškojimui užtarnautai gali būti laikomas subjektyvaus laiko

filosofijos pradininku vakarietiškoje tradicijoje. Sunku atrasti tokio šv. Augustino požiūrio ištakas ir prielaidas. Filosofijos istorikai labai įvairiai interpretuoja ne tik pačias prielaidas, bet ir visą šio mąstytojo kūrybą. Vieni mano, kad priežasčių reikėtų ieškoti istorijos pokyčių eigoje, kiti teigia, jog tokia šv. Augustino pozicija laiko atžvilgiu nuosekliai pereina iš jo bendros pasaulėjautos ir gali būti laikoma jos sudėtinė dalimi. Tačiau, matyt, teisingiausia būtų pripažinti, jog šv. Augustino laiko filosofija, tai jo gilių apmąstymų apie pasikeitimus žmoguje ir jį supančiame pasaulyje išdava. Skirtingai nuo visos antikinės pasaulėžiūros ir konkrečiai – nuo antikinės religijos, Dievo kaip tikėjimo centro suvokimas persikėlė iš kosmoso, iš pasaulio į žmogų, į žmogaus sielą. Tai nebuvo paprastas vaizdinio ar dėmesio centro poslinkis, o intencijų ir energijos išėigos taško pasikeitimas. Krikščioniškoji pasaulėjauta ne tik privertė kitaip žmogų pažvelgti į save, bet ir atrasti savyje Dievą. Būtent tai įgalino savęs pažinimą tapti ir Dievo pažinimu. Šis davė naują postūmį introspekcijai, kuri vėliau tapo neatskiriama Vakarų kultūros dalimi.

Šv. Augustino *Išpažintys* yra puiki šio sudėtingo proceso iliustracija. Šis kūrinys, tai lyg dviejų asmenybių dialogas, kurių viena – Dievas, o kita – autorius. Pažymėtina tai, kad savo klausimais šv. Augustinas nebando išgauti iš savo Viešpaties atsakymų, bet atsargiai bando išgirsti Dievo žodžių atgarsį savo sieloje. Tokio vidinio susikaupimo ir didžiulio dėmesio bei tikėjimo dėka šis monologinis pagal savo formą kūrinys ir igauna dialogo pobūdį ir reikšmę. Tokiu būdu augustinis pažinimas, tai maldos ir įžvalgos derinys. Toliau jau tampa aišku, kodėl pasaulio pažinimo ir pasaulėjautos centru šv. Augustinas laiko žmogaus sielą, o šnekdamas apie protą ir atmintį, juos laiko tik žmogiškosios sielos dalimis. Dvasia, pagal šv. Augustiną, tai žmogiškosios būties, jos organizacijos pagrindas. O jei laikas yra tokiam pačiame santykyje su amžinybe, kaip ir žmogus su Dievu, tai šiuo atveju dvasia yra juos jungiančia grandimi. Dvasia tampa žmogaus sąlyčio su amžinybe, su Dievu, vieta ir aktyviu tarpininku.

Todėl laikas, o tiksliau laiko suvokimas, laiko jausmas igauna ne vien filosofinę, bet ir teologinę reikšmę. Galbūt tai ir yra atsakymas į klausimą dėl reikšmės, teikiamos laiko problematikai. Tokiu būdu laikas, kaip ir dvasia, žmogiškoji būtis, atmintis, amžinybė tampa pagrindinėmis šv. Augustino filosofijos ir teologijos sąvokomis. Ir tik pilnai atskleidus jų tarpusavio santykius ir tarpusavio reikšmę, galima suprasti žmogaus fenomeną taip, kaip ji suprato šv. Augustinas. Čia nebus pilnai paliesta visa išdėstyta problematika, o pana- grinėta tik žmogaus egzistencialinio santykio su laiku priežastis.

Kad geriau būtų galima atskleisti laiko problematiką, kurią atrandame šv. Augustino *Išpažintyse*, pasinaudokime kai kuriomis

Christoph Amberger
(ca. 1500-1561/62, Augsburg, Vokietijoje)

Šventasis Augustinas
Medis, 124 x 60 cm

schemomis, kurias naudoja šio mąstytojo tyrinėtojai. Pavyzdžiui, G. G. Majorov nurodo tris pagrindinius klausimus, išskylančius šio mąstytojo filosofijoje:

1. Apie laiko santykį su būtimi ir apie laiko pradžią.
2. Apie laiko pažinimą.
3. Apie laiko matavimą.
Tačiau atrodo, kad šiai laiko problematikos skirstymas yra labai glaustas ir reikalauja daug daugiau klausimų pilnai sklaidai. Todėl geriau pasirinkti N. N. Trubnikov'o naudojamą planą, kuris atrodo daug išsamesnis:

1. Laiko ir amžinybės santykis. Laiko ir amžinybės formos ir amžinybės, kaip laiko formos, samprata.

2. Laiko apibrėžimas santykyje su praeitimi, dabartimi ir ateitimi.

3. Laiko apibrėžimas santykyje su judėjimo ir tūsumo matavimu.

4. Laiko, kaip subjektyvaus realios daiktų tūsumo vaizdinio, samprata. Taigi pabandykime sekdam šia schema panagrinėti šv. Augustino laiko filosofiją, atrasti jos sąlytį su kitomis teorijomis ir atskleisti jos reikšmę, naudodami ją kaip planą. O taip pat pabandykime į ją įvesti kai atrandame šv. Augustino *Išpažintyse*, pasinaudokime kai kuriomis

betelpant arba nebeatitinkant pasirinktus rėmus.

I

Naudojant pasirinktą N. N. Trubnikov'o planą, sunku sutikti su antrąja pirmojo punkto dalimi. Sutinkant su pirmąja teiginio dalimi, norisi patikslinti, kad iš tiesų šv. Augustinas teigė, kad laikas yra amžinybės forma (ka mes vėliau detalai įrodysime), tačiau ne atvirkščiai. Reikia pabrėžti, kad amžinybė jo filosofijoje neturi laikiškumo atspalvio. Ji neturi atgalinio ryšio nei su laikiškumu, nei su laiku. Bet tam įrodyti pabandykime pažiūrėti, kas visgi riša amžinybę ir laiką. Iš šv. Augustino minčių galime atsekti, kad tik dabartį galima laikyti amžinybės apraiška. Tai galima pavaizduoti lyg amžinybės atvaizdą žemiškame veidrodyje, jei naudotume platoniskąją terminologiją. Ir, be abejonės, galime čia atrasti analogiją su didžiojo graikų mąstytojo laiko samprata. Yra žinoma, kad šv. Augustinas kurį laiką studijavo neoplatoniškąją filosofiją ir kad tai paliko žymią įtaką jo mąstymui. Tokiu būdu pilnai galimas ir šis kelias, kuriuo šv. Augustino mintys susisiečia su graikiškąja mąstymo tradicija.

II

Taigi mes jau palietėme laiko santykį su amžinybe ir pastebėjome, kad apie amžinybę negalime nei šnekėti, turėdami mintyse laiką, nei kaip nors pritaikyti laikiškumo kategorijas (pavyzdžiui, seką). Pabandykime dabar panagrinėti laiko santykį su jo dalimis: praeitimi, dabartimi ir ateitimi, ir jų tarpusavio santykius smulkiau. „Aš pilnai suprantu“, rašo šv. Augustinas, „kad jei niekas nevyktų, tai nebūtų ir praeities, ir jei niekas nevyktų, tai nebūtų ir ateities, ir jei nieko tikrovėje nebūtų, tai nebūtų ir dabarties. Kur esmė pirmųjų dviejų laikų, t.y. būsimąjo ir praėjusiojo, kai tai, kas praėjo – jau pasibaigė, o tai, kas dar neatėjo – irgi dar nėra“ (*Išpažintys*, XI, 14). Šioje vietoje šv. Augustinas prieina prie labai svarbios savo veikalo vietos, t.y. praeities ir ateities pagrindimo. Kame jų realumas, jei iš pirmo žvilgsnio atrodo, kad jų išvis nėra? Cituotomis eilutėmis šv. Augustinas labai taikliai pabrėžia jų būties problematiškumą.

Bet jis taip pat pažymi, kad nemažiau problematiška ir dabartis. Juk dabartis tokia dinamiška, ji taip greitai keičiasi ir prabėga, jog net ją suvokti labai sunku. Taip pat ir visi dabarties momentai nėra vienas kitam tolygūs. Jų negalima prilyginti vieną prie kito, o taip pat negalime laiką matuoti laiku. Tačiau nors ir taip, vis dėlto dabartis iš visų laikų turi daugiausia būties savyje ir gali būti pagrindu suprasti kitus laikus ir paaiškinti jų galimumą. Todėl šv. Augustinas ir teigia, kad egzistuoja dabarties dabartis, dabarties praeitis ir dabarties ateitis. Tuo visą problematiškumą našta perkeldamas ant dabarties, jis pereina prie dabarties matavimo klausimų, prie dabarties laikiškumo (nes ji talpina visus laikus) ir prie klausimo: kiek gali tęstis dabartis?

III

„Ar teisybė sakai man, siela mano, kai aš klausiu, ar aš matuoju patį laiką? Ar tikrai aš jį matuoju, Dieve mano? Ką aš iš tiesų matuoju, juk aš ir pats to kiškąja mąstymo tradicija.“

(Nukelta į 2 psl.)

Ateitis ir Lietuva

Naujųjų metų angoje stovėdami, žiūrime į ateities rūkus ir bandome spėlioti, ką ateitis atneš mums ir Lietuvai. Brėkštančios dienos šviesa rodo tik neaiškius aplinkos kontūrus. Ateitį spėti yra nedėkingas projektas, o tačiau jis yra būtinas. Taip ir gana ribotą ateities atspėjimo naudą. Jei ūkininkas tikrai žino, kad vasarą Lietuvą užpuls tokia sausra, kad viskas, ką jis pasės, turės nudžiūti, jis nieko nesės. O tada pranašauta nelaimė tikrai ir ateis. Todėl taip, kaip ir tas mūsų nelaimingas ūkininkas, turime žvelgti į ateitį kuo toliau: gal viena vasara bus sausa, bet jei klimatas staiga nepasikeis, Lietuvos žemėje ir toliau bus galima auginti rugius ir bulves, ir neteks pereiti prie dykumos augalų.

Ką tik pasibaigę metai Lietuvai buvo geresni, negu buvo galima tikėtis. Lietuvą ištikęs vasaros karštis ir didelė sausra sumažino rudens derlių, bet bado neatnešė. Jaunos nepriklausomos Lietuvos politiniame gyvenime vis didėjanti paralyžių sustabdė rinkimai. Tiesa, tų rinkimų rezultatai visiems – net ir laimėtojams – buvo didelė staigmena. Niekas nebuvo pranašavęs, kad iš keliasdešimties rinkimuose sąrašais laimėjimas Lietuvos komunistų partijos įpėdinei LDDP. Šios partijos laimėjimas užsklendžia nuostabų Lietuvos kelio nepriklausomybės periodą. Prasideda normalus politinis gyvenimas, kuriame labai svarbi partinė retorika, rinkimus lemia gražūs pažadai. O tačiau rinkėjai pasilieka sau teisę keisti savo nuomonę per ateinančius rinkimus.

(Nukelta į 4 psl.)

Šiame numeryje:

Gerų metų Lietuvai • Laikas šv. Augustino mąstysenoje • Lietuvos kraštotyra 1992 metais • Laiškai iš Vilniaus (2) • Rašytojo Eugenijaus Ignatavičiaus laiškas savo tautiečiams • Aido Marčėno eilėraštis Sausio trylikštajai • Prisimenant poetę Živilę Bilaišytę (1951-1991) • Kultūrinė kronika

